

Zbierka súdnych rozhodnutí

ROZSUDOK SÚDNEHO DVORA (druhá komora)

z 13. októbra 2022 *

„Návrh na začatie prejudiciálneho konania – Sociálna politika – Smernica 2000/78/ES – Vytvorenie všeobecného rámca pre rovnosť zaobchádzania v zamestnaní a povolani – Zákaz diskriminácie na základe náboženstva alebo viery – Vnútorne pravidlo súkromného podniku zakazujúce na pracovisku akýkoľvek prejav náboženského, filozofického alebo politického presvedčenia – Zákaz vzťahujúci sa na slovný prejav, oblečenie alebo akýkoľvek iný druh prejavu týchto presvedčení – Nosenie oblečenia s náboženským významom“

Vo veci C-344/20,

ktorej predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 267 ZFEÚ, podaný rozhodnutím Tribunal du travail francophone de Brusel (Frankofónny prvostupňový súd pre pracovnoprávne spory Brusel, Belgicko) zo 17. júla 2020 a doručený Súdnemu dvoru 27. júla 2020, ktorý súvisí s konaním:

L.F.

proti

S.C.R.L.,

SÚDNY DVOR (druhá komora),

v zložení: predsedníčka druhej komory, A. Prechal, sudcovia, M. L. Arastey Sahún, F. Biltgen (spravodajca), N. Wahl a J. Passer,

generálna advokátka: L. Medina,

tajomník: A. Calot Escobar,

so zreteľom na písomnú časť konania,

so zreteľom na pripomienky, ktoré predložili:

- L.F., v zastúpení: V. Van der Plancke, avocate,
- S.C.R.L., v zastúpení: A. Kamp, avocate, a T. Perdieu, advocaat,

* Jazyk konania: francúzština.

- belgická vláda, v zastúpení: C. Pochet, L. Van den Broeck a M. Jacobs, splnomocnení zástupcovia,
- poľská vláda, v zastúpení: B. Majczyna, splnomocnený zástupca,
- Európska komisia, v zastúpení: D. Martin a M. Van Hoof, splnomocnení zástupcovia,

po vypočutí návrhov generálnej advokátky na pojednávaní 28. apríla 2022,

vyhlásil tento

Rozsudok

- 1 Návrh na začatie prejudiciálneho konania sa týka výkladu článku 1, článku 2 ods. 2 písm. a) a článku 8 ods. 1 smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani (Ú. v. ES L 303, 2000, s. 16; Mim. vyd. 05/004, s. 79).
- 2 Tento návrh bol podaný v rámci sporu medzi žalobkyňou vo veci samej, L.F., a žalovanou vo veci samej, S.C.R.L., ktorá je družstevnou spoločnosťou s ručením obmedzeným, ktorej hlavnou činnosťou je prenájom a prevádzka sociálnych bytov, týkajúceho sa nevyhovenia spontánnej žiadosti žalobkyne vo veci samej o stáž z dôvodu, že odmietla dodržiavať zákaz uložený spoločnosťou S.C.R.L. jej zamestnancom prejavovať svoje náboženské, filozofické alebo politické presvedčenie, najmä prostredníctvom oblečenia.

Právny rámec

Smernica 2000/78

- 3 Odôvodnenia 1, 4, 11 a 12 smernice 2000/78 stanovujú:

„(1) Podľa článku 6 [ZFEÚ] je Európska únia založená na zásadách slobody, demokracie, dodržiavania ľudských práv a základných slobôd a právneho štátu, princípoch, ktoré sú spoločné všetkým členským štátom, a rešpektuje základné ľudské práva, ktoré zaručuje Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd [podpísaný v Ríme 4. novembra 1950] a ktoré vyplývajú z ústavných tradícií spoločných pre členské štáty ako základných princípov práva [Únie].

...

(4) Právo všetkých osôb na rovnosť pred zákonom a ochrana proti diskriminácii je všeobecným právom, ktoré uznáva Všeobecná deklarácia ľudských práv, Dohovor Spojených národov o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, Dohovor Spojených národov (OSN) o občianskych a politických právach a o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach a Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktoré podpísali všetky členské štáty. Dohovor č. 111 Medzinárodnej organizácie práce (MOP) zakazuje diskrimináciu v zamestnaní a povolani.

...

- (11) Diskriminácia z dôvodov náboženského presvedčenia alebo viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie môže sťažiť dosiahnutie cieľov zmluvy o [FEÚ], najmä dosiahnutie vysokej úrovne zamestnanosti a sociálnej ochrany, zvýšenie životnej úrovne a kvality života, ekonomickú a sociálnu súdržnosť a solidaritu a slobodný pohyb osôb.
- (12) Preto by sa mala v [Únii] zakázať každá priama alebo nepriama diskriminácia na základe náboženského presvedčenia alebo viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie vzhľadom na oblasti, na ktoré sa vzťahuje táto smernica...

4 Článok 1 tejto smernice stanovuje:

„Účelom tejto smernice je ustanovenie všeobecného rámca pre boj proti diskriminácii v zamestnaní a povolani na základe náboženstva alebo viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie, s cieľom zaviesť v členských štátoch uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania.“

5 Článok 2 uvedenej smernice stanovuje:

„1. Na účely tejto smernice sa pod pojmom ‚zásada rovnakého zaobchádzania‘ rozumie, že nemá existovať žiadna priama alebo nepriama diskriminácia založená na ktoromkoľvek z dôvodov uvedených v článku 1.

2. Na účely odseku 1:

- a) o priamu diskrimináciu ide, ak sa z niektorého z dôvodov uvedených v článku 1 zaobchádza s jednou osobou nepriaznivejšie ako sa v porovnateľnej situácii zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou;
- b) o nepriamu diskrimináciu ide, keď zdanlivo neutrálne ustanovenie, kritérium alebo prax by uviedla osoby určitého náboženstva alebo viery, s určitým zdravotným postihnutím, určitého veku alebo určitej sexuálnej orientácie do nevýhodného postavenia v porovnaní s inými osobami, iba ak:
  - i) takýto predpis, kritérium alebo zvyklosť [takéto ustanovenie, kritérium alebo prax – *neoficiálny preklad*] sú objektívne odôvodnené oprávneným cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa sú primerané a nevyhnutné...

...

5. Táto smernica nebude mať žiadny vplyv na opatrenia stanovené vnútroštátnymi právnymi predpismi, ktoré sú v demokratickej spoločnosti potrebné pre verejnú bezpečnosť, na udržanie verejného poriadku a predchádzanie trestnej činnosti, na ochranu zdravia a ochranu práv a slobôd iných.“

6 Článok 3 ods. 1 tej istej smernice stanovuje:

„V rámci právomocí delegovaných na [Úniu] sa bude táto smernica vzťahovať na všetky osoby, tak vo verejnom ako i v súkromnom sektore, vrátane verejných orgánov vo vzťahu k:

...

c) podmienkam zamestnania a pracovným podmienkam vrátane podmienok prepúšťania a odmeňovania;

...“

7 Podľa článku 8 ods. 1 smernice 2000/78:

„Členské štáty môžu zaviesť alebo ponechať v platnosti predpisy, ktoré sú pre ochranu zásady rovnakého zaobchádzania výhodnejšie než ustanovenia tejto smernice.“

Belgické právo

8 Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination (zákon z 10. mája 2007 o boji proti určitým formám diskriminácie) (*Moniteur belge* z 30. mája 2007, s. 29016) (ďalej len „všeobecný antidiskriminačný zákon“), v znení uplatniteľnom na spor vo veci samej, preberá smernicu 2000/78 do belgického práva.

9 Článok 3 tohto zákona stanovuje:

„Účelom tohto zákona je vytvoriť v oblastiach uvedených v článku 5 všeobecný rámec pre boj proti diskriminácii na základe veku, sexuálnej orientácie, osobného stavu, narodenia, majetku, náboženského presvedčenia alebo filozofického presvedčenia, politického presvedčenia, jazyka, súčasného alebo budúceho zdravotného stavu, zdravotného postihnutia, telesnej alebo genetickej črty alebo sociálneho pôvodu.“

10 Článok 4 uvedeného zákona, ktorý sa týka definícií, stanovuje:

„Na účely tohto zákona sa uplatňujú tieto vymedzenia pojmov:

...

4° chránené kritériá sú: vek, sexuálna orientácia, osobný stav, narodenie, majetok, náboženské alebo filozofické presvedčenie, politické presvedčenie, jazyk, súčasný alebo budúci zdravotný stav, zdravotné postihnutie, telesná alebo genetická črta, sociálny pôvod;

...

6° priame rozlišovanie: situácia, ktorá nastane, keď sa s určitou osobou na základe jedného z chránených kritérií zaobchádza menej priaznivo, než sa s inou osobou zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa zaobchádzalo v porovnateľnej situácii;

7° priama diskriminácia: priame rozlíšenie založené na niektorom z chránených kritérií, ktoré nemožno odôvodniť na základe ustanovení hlavy II;

...“

11 Článok 5 ods. 1 toho istého zákona stanovuje:

„S výnimkou záležitostí, ktoré patria do pôsobnosti spoločenstiev alebo regiónov, sa tento zákon vzťahuje na všetky osoby, tak vo verejnom ako i v súkromnom sektore, vrátane verejných orgánov...“

12 Článok 7 všeobecného antidiskriminačného zákona stanovuje:

„Akékoľvek priame rozlišovanie na základe jedného z chránených kritérií predstavuje priamu diskrimináciu, pokiaľ toto rozlišovanie nie je objektívne odôvodnené legitímnym cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa nie sú primerané a nevyhnutné.“

13 Článok 8 ods. 1 tohto zákona stanovuje:

„Odchyľne od článku 7 a bez toho, aby boli dotknuté ostatné ustanovenia tejto hlavy, priame rozlišovanie na základe veku, sexuálnej orientácie, náboženského alebo filozofického presvedčenia alebo zdravotného postihnutia v oblastiach uvedených v článku 5 ods. 1 bodoch 4, 5 a 7 môže byť odôvodnené len základnými a rozhodujúcimi profesijnými požiadavkami.“

Spor vo veci samej a prejudiciálne otázky

14 Dňa 14. marca 2018 v rámci svojho odborného štúdia v oblasti automatizácie kancelárií žalobkyňa vo veci samej, ktorá je moslimského vierovyznania a nosí moslimskú šatku, adresovala spoločnosti S.C.R.L. spontánnu žiadosť s cieľom absolvovať v tejto spoločnosti neplatenú šesťtyždňovú stáž.

15 Dňa 22. marca 2018 bola žalobkyňa vo veci samej pozvaná na pohovor s vedúcimi zamestnancami spoločnosti S.C.R.L., na konci ktorého títo uviedli, že k jej žiadosti majú kladné stanovisko a spýtali sa jej, či môže súhlasiť s dodržiavaním pravidla neutrality presadzovaného v rámci spoločnosti S.C.R.L.

16 Toto pravidlo neutrality je zakotvené v článku 46 pracovného poriadku spoločnosti S.C.R.L., ktorý stanovuje, že „pracovníci sa zavazujú, že budú dodržiavať politiku prísnej neutrality, ktorá platí v rámci podniku. Budú preto dbať na to, aby nijakým spôsobom, slovami, oblečením ani inak nevyjadrovali akékoľvek svoje náboženské, filozofické alebo politické presvedčenie.“

17 Žalobkyňa vo veci samej odpovedala vedúcim zamestnancom spoločnosti S.C.R.L., že odmieta chodiť bez šatky, aby dodržala toto pravidlo neutrality.

18 Vzhľadom na to, že v súvislosti s jej žiadosťou neboli podniknuté nijaké ďalšie kroky, žalobkyňa vo veci samej v apríli 2018 znova podala žiadosť o stáž v spoločnosti S.C.R.L. a navrhla, že bude nosiť iný typ pokrývky hlavy. V odpovedi na túto novú žiadosť ju však SCRL informovala, že jej stáž nemôže ponúknuť, lebo v jej priestoroch nie je povolené nosiť nijaký druh pokrývky hlavy, či už ide o šiltovku, čiapku alebo šatku.

19 V máji 2019, po oznámení diskriminácie nezávislému verejnému orgánu zodpovednému za boj proti diskriminácii a po výmene korešpondencie medzi týmto orgánom a spoločnosťou S.C.R.L., žalobkyňa vo veci samej podala na vnútroštátny súd žalobu o zdržanie sa konania. V tejto žalobe sa sťažovala na neuzavretie zmluvy o stáži, ktoré bolo podľa jej názoru priamo alebo nepriamo založené na jej náboženskom presvedčení, a domáhala sa určenia, že S.C.R.L. porušila najmä ustanovenia všeobecného antidiskriminačného zákona.

20 S.C.R.L. pred vnútroštátnym súdom tvrdí s odvolávaním sa na rozsudok zo 14. marca 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), že jej pracovný poriadok nevytvára priamu diskrimináciu, pretože so všetkými zamestnancami spoločnosti zaobchádza rovnako tým, že im všeobecne a nediferencovane ukladá neutralitu oblečenia, ktorá bráni noseniu viditeľných znakov ich náboženského, filozofického alebo politického presvedčenia.

- 21 Vnútroštátny súd, ktorý si je vedomý existencie rozsudkov zo 14. marca 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), ako aj zo 14. marca 2017, Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204), sa domnieva, že výklad pojmu „priama diskriminácia“, ktorý podal Súdny dvor v prvom z týchto rozsudkov, „nastoluje vážny problém“. Medzi pochybnosťami, na ktoré poukazuje tento súd, figuruje aj posúdenie porovnateľnosti situácií, ktoré patrí do právomoci vnútroštátnych súdov. Treba totiž rozlišovať na jednej strane medzi právomocou výkladu, ktorú má Súdny dvor, a na druhej strane uplatňovaním práva na skutkové okolnosti veci, ktoré prináleží vnútroštátnemu súdu. V rozsudku zo 14. marca 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), Súdny dvor vychádza zo zistenia, že vnútorné pravidlo zakazujúce viditeľné nosenie politických, filozofických alebo náboženských symbolov na pracovisku sa uplatňuje všeobecne a bez rozdielu, zároveň však nevylučuje, že na základe skutočností, ktorými nedisponuje, mohlo byť toto pravidlo na dotknutú osobu uplatnené inak než na ostatných pracovníkov. Keďže výrok tohto rozsudku nepreberá tento dôležitý odtieň, objavuje sa otázka, či vnútroštátny súd ešte stále disponuje voľnou úvahou, alebo či je zbavený akejkoľvek možnosti konkrétne posúdiť porovnateľnosť situácií, keď ide o preskúmanie diskriminačnej povahy vnútorného pravidla súkromného podniku, ktoré zakazuje viditeľné nosenie akéhokoľvek politického, filozofického alebo náboženského symbolu na pracovisku.
- 22 Vnútroštátny súd sa okrem toho pýta, či Súdny dvor v rozsudkoch zo 14. marca 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), ako aj zo 14. marca 2017, Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204), zamýšľal vytvoriť z náboženského presvedčenia, filozofického presvedčenia a politického presvedčenia jedno chránené kritérium, takže nie je potrebné rozlišovať medzi týmito kritériami. To by viedlo k výkladu článku 1 smernice 2000/78 v tom zmysle, že „náboženstvo alebo viera“ v zmysle tohto článku sú dve strany jedného a toho istého chráneného kritéria. Ak by sa však náboženstvo malo dostať na rovnakú úroveň ako iné presvedčenie ako náboženské, výrazne by sa tým zmenšil priestor pre hľadanie referenčnej osoby na účely preskúmania porovnateľnosti situácií v rámci posúdenia existencie priamej diskriminácie. To by znamenalo, že pri existencii takého vnútorného pravidla, o aké ide vo veci samej, pracovníka, ktorý tvrdí, že má náboženské presvedčenie, nemožno porovnávať s pracovníkom s filozofickým alebo politickým presvedčením. Takáto otázka by vyvolala ďalšiu otázku, a to, či vnútroštátna právna úprava, ktorá poskytuje oddelenú ochranu náboženskému, filozofickému a politickému presvedčeniu, a teda má za cieľ posilniť stupeň tejto ochrany tým, že označí osobitosti každého z nich a zviditeľní ich, môže byť považovaná za vnútroštátne ustanovenie, ktoré je „pre ochranu zásady rovnakého zaobchádzania výhodnejšie než ustanovenia [smernice 2000/78]“ v zmysle článku 8 ods. 1 tejto smernice. Napokon vnútroštátny súd uvádza určitý počet skutkových kritérií, ktoré považuje za relevantné na určenie, či rozdielne zaobchádzanie predstavuje priamu diskrimináciu.
- 23 Za týchto okolností Tribunal du travail francophone de Bruxelles (Frankofónny prvostupňový súd pre pracovnoprávne spory Brusel) rozhodol prerušiť konanie a položiť Súdnemu dvoru nasledujúce prejudiciálne otázky:
- „1. Má sa článok 1 smernice [2000/78] vykladať v tom zmysle, že náboženstvo a presvedčenie sú dve strany jedného chráneného kritéria, alebo, naopak, že náboženstvo a presvedčenie sú odlišné kritériá, pričom na jednej strane je náboženstvo vrátane presvedčenia, ktoré je s ním spojené, a na druhej strane presvedčenie bez ohľadu na to, o aké presvedčenie ide?

2. Ak sa má článok 1 smernice [2000/78] vykladať v tom zmysle, že náboženstvo a presvedčenie sú dve strany jedného chráneného kritéria, bráni to tomu, aby vnútroštátny súd na základe článku 8 tej istej smernice s cieľom zabrániť poklesu úrovne ochrany proti diskriminácii naďalej vykladal také ustanovenie vnútroštátneho práva, akým je článok 4 ods. 4 [všeobecného antidiskriminačného zákona], v tom zmysle, že náboženské, filozofické a politické presvedčenie sú samostatnými chránenými kritériami?
3. Môže sa článok 2 ods. 2 písm. a) smernice [2000/78] vykladať v tom zmysle, že pravidlo uvedené v pracovnom poriadku podniku, ktoré pracovníkom ukladá, aby ‚nijakým spôsobom, slovami, oblečením ani inak nevyjadrovali akékoľvek svoje náboženské, filozofické alebo politické presvedčenie‘, predstavuje priamu diskrimináciu, pokiaľ sa pri konkrétnom uplatňovaní tohto vnútorného pravidla ukáže, že:
  - a) s pracovníčkou, ktorá má v úmysle vykonávať svoju slobodu náboženstva viditeľným nosením symbolu (s konotáciou), konkrétne šatky, sa zaobchádza menej priaznivo než s iným pracovníkom, ktorý nevyznáva nijaké náboženstvo, nemá nijaké filozofické presvedčenie a nehlási sa k nijakej politike, a teda z tohto dôvodu nepociťuje potrebu nosiť akýkoľvek politický, filozofický alebo náboženský symbol?
  - b) s pracovníčkou, ktorá má v úmysle vykonávať svoju slobodu náboženstva viditeľným nosením symbolu (s konotáciou), konkrétne šatky, sa zaobchádza menej priaznivo než s iným pracovníkom, ktorý má určité filozofické alebo politické presvedčenie, ale pociťuje menšiu potrebu, prípadne nepociťuje nijakú potrebu verejne ho ukazovať nosením symbolu (s konotáciou)?
  - c) s pracovníčkou, ktorá má v úmysle vykonávať svoju slobodu náboženstva viditeľným nosením symbolu (s konotáciou), konkrétne šatky, sa zaobchádza menej priaznivo než s iným pracovníkom, ktorý vyznáva iné alebo dokonca rovnaké náboženstvo, ale pociťuje menšiu potrebu, prípadne nepociťuje nijakú potrebu verejne ho ukazovať nosením symbolu (s konotáciou)?
  - d) vychádzajúc z konštatovania, že presvedčenie nemusí byť nevyhnutne náboženské, filozofické alebo politické, ale môže mať aj inú povahu (umeleckú, estetickú, športovú, hudobnú...), sa s pracovníčkou, ktorá má v úmysle vykonávať svoju slobodu náboženstva viditeľným nosením symbolu (s konotáciou), konkrétne šatky, zaobchádza menej priaznivo než s iným pracovníkom, ktorý by mal iné ako náboženské, filozofické alebo politické presvedčenie a prejavoval by ho oblečením?
  - e) vychádzajúc zo zásady, že negatívny aspekt slobody prejavovať svoje náboženské presvedčenie znamená aj to, že jednotlivca nie je možné nútiť, aby odhalil svoju náboženskú príslušnosť alebo presvedčenie, sa s pracovníčkou, ktorá má v úmysle vykonávať svoju slobodu náboženstva nosením šatky, ktorá sama osebe nie je jednoznačným symbolom tohto náboženstva, lebo iná pracovníčka by sa mohla rozhodnúť nosiť šatku z estetických, kultúrnych alebo dokonca zdravotných dôvodov a taká šatka sa nevyhnutne nelíši od obvyčajnej šatky bandana, zaobchádza menej priaznivo než s iným pracovníkom, ktorý by svoje náboženské, filozofické alebo politické presvedčenie prejavoval slovami, lebo pre pracovníčku, ktorá nosí šatku, ide o ešte hlbší zásah do slobody náboženstva v súlade s článkom 9 ods. 1 [Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd] keďže pokiaľ nie je ponechaný voľný chod predsudkom, náboženský význam šatky nie je zjavný a väčšinou ho možno odhaliť len vtedy, keď žena, ktorá ju nosí, je nútená odhaliť dôvody jej nosenia svojmu zamestnávateľovi?

- f) s pracovníčkou, ktorá má v úmysle vykonávať svoju slobodu náboženstva viditeľným nosením symbolu (s konotáciou), konkrétne šatky, sa zaobchádza menej priaznivo než s iným pracovníkom rovnakého vierovyznania, ktorý by sa rozhodol prejavovať ho nosením brady (čo podnikový predpis na rozdiel od prejavov pomocou oblečenia menovite nezakazuje)?“

O prejudiciálnych otázkach

O prvej otázke

- 24 Svojou prvou otázkou sa vnútroštátny súd v podstate pýta, či sa má článok 1 smernice 2000/78 vykladať v tom zmysle, že pojmy „náboženstvo alebo viera“, ktoré sú v ňom uvedené, predstavujú ten istý a jediný dôvod diskriminácie, alebo naopak, či sa tieto pojmy týkajú odlišných dôvodov diskriminácie.
- 25 S cieľom odpovedať na túto otázku treba uviesť, že článok 1 smernice 2000/78 uvádza rovnako „náboženstvo“ a „vieru“ ako článok 19 ZFEÚ, podľa ktorého normotvorca Únie môže prijať opatrenia potrebné na boj proti diskriminácii založenej najmä na „náboženskom vyznaní alebo viere“ alebo ako článok 21 Charty základných práv Európskej únie (ďalej len „Charta“), ktorý spomedzi rôznych dôvodov diskriminácie, ktoré cituje, uvádza „náboženstvo alebo vieru“ (pozri v tomto zmysle rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 47).
- 26 Okrem toho na účely uplatnenia smernice 2000/78 sa pojmy „náboženstvo“ a „vieru“ považujú za dve strany „toho istého a jediného dôvodu diskriminácie“ (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 47).
- 27 Podľa tejto judikatúry, ako vyplýva z článku 21 Charty, dôvod diskriminácie založenej na náboženstve alebo viere treba odlišovať od dôvodu založeného na „politickom alebo inom zmýšľaní“ a vzťahuje sa tak na náboženské vyznanie, ako aj filozofické alebo duchovné presvedčenie (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 47).
- 28 Pokiaľ ide o výraz „bez ohľadu na to, aké sú“ použitý, pokiaľ ide o presvedčenie uvedené v pracovnom poriadku, o ktorý ide vo veci samej, stačí konštatovať, že ochrana proti diskriminácii zaručená smernicou 2000/78 sa vzťahuje len na dôvody, ktoré sú taxatívne uvedené v článku 1 tejto smernice, takže táto smernica sa nevzťahuje ani na politické alebo odborové presvedčenie, ani na umelecké, športové, estetické alebo iné preferencie. Ochrana týchto presvedčení členskými štátmi teda nie je upravená ustanoveniami uvedenej smernice.
- 29 Vzhľadom na tieto úvahy treba na prvú otázku odpovedať tak, že článok 1 smernice 2000/78 sa má vykladať v tom zmysle, že pojmy „náboženstvo alebo viera“, ktoré sú v ňom uvedené, predstavujú ten istý a jediný dôvod diskriminácie vzťahujúci sa tak na náboženské presvedčenie, ako aj na filozofické alebo duchovné presvedčenie.

O tretej otázke

- 30 Svojou treťou otázkou, ktorú treba preskúmať v druhom rade, sa vnútroštátny súd v podstate pýta, či sa má článok 2 ods. 2 písm. a) smernice 2000/78 vykladať v tom zmysle, že ustanovenie pracovného poriadku podniku, ktoré zakazuje pracovníkom slovami, oblečením alebo inak vyjadrovať akékoľvek svoje náboženské, filozofické alebo politické presvedčenie, predstavuje vo vzťahu k pracovníkom, ktorí majú v úmysle uplatňovať svoju slobodu náboženského vyznania a svedomia viditeľným nosením znaku alebo odevu s náboženskou konotáciou, priamu diskrimináciu „na základe náboženstva alebo viery“ v zmysle tejto smernice.
- 31 Na účely odpovede na túto otázku je potrebné pripomenúť, že Súdny dvor nepochybne rozhodol, že vnútorné pravidlo podniku, ktoré zakazuje len nosenie nápadných rozmerných symbolov najmä náboženského alebo filozofického presvedčenia, môže predstavovať priamu diskrimináciu v zmysle článku 2 ods. 2 písm. a) smernice 2000/78 v prípade, keď je toto kritérium neoddeliteľne spojené s jedným alebo viacerými náboženstvami alebo presvedčeniami (pozri v tomto zmysle rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, body 72 a 73).
- 32 V prejednávanej veci sa však otázka položená Súdnemu dvoru netýka pravidla zakazujúceho nosenie nápadných rozmerných symbolov, ale nosenie akéhokoľvek symbolu politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia na pracovisku.
- 33 Súdny dvor však tiež opakovane rozhodol, že článok 2 ods. 2 písm. a) tejto smernice sa má vykladať v tom zmysle, že vnútorné pravidlo súkromného podniku zakazujúce nosenie akéhokoľvek viditeľného symbolu politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia na pracovisku nepredstavuje priamu diskrimináciu „založenú na náboženstve alebo viere“ v zmysle tohto ustanovenia, keďže sa bez rozdielu týka všetkých prejavov takýchto presvedčení a zaobchádza rovnakým spôsobom so všetkými pracovníkmi podniku tak, že im ukladá všeobecným a nediferencovaným spôsobom konkrétne neutralitu v obliekaní, ktorá bráni noseniu takýchto symbolov (rozsudky zo 14. marca 2017, G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, body 30 a 32, ako aj z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 52).
- 34 V tejto súvislosti Súdny dvor spresnil, že keďže každá osoba môže mať buď náboženstvo alebo náboženské, filozofické alebo duchovné presvedčenie, takéto pravidlo, pokiaľ sa uplatňuje všeobecne a nediferencovaným spôsobom, nezavádza rozdielne zaobchádzanie založené na kritériu neoddeliteľne spojenom s náboženstvom alebo s týmito presvedčeniami (pozri v tomto zmysle rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 52).
- 35 Súdny dvor pri tomto konštatovaní pripomenul, že právo na slobodu svedomia a náboženského vyznania zaručené v článku 10 ods. 1 Charty, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou relevantného kontextu pre výklad smernice 2000/78, zodpovedá právu zaručenému v článku 9 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a že v súlade s článkom 52 ods. 3 Charty má rovnaký zmysel a rozsah ako toto právo (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 48). V súlade s judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženského vyznania zakotvené v článku 9 tohto dohovoru „predstavuje jeden zo základov ‚demokratickej spoločnosti‘ v zmysle [uvedeného] dohovoru“ a predstavuje „vo svojom náboženskom rozmere jeden z najvitalnejších prvkov, ktoré prispejú k formovaniu identity veriacich a ich koncepcie života“, ako aj „vzácnu hodnotu pre

ateistov, agnostikov, skeptikov alebo v tomto smere ľahostajné osoby“, čím sa prispieva „k pluralizmu – ťažko vydobytému v priebehu storočí – ktorý tvorí samotnú podstatu takejto spoločnosti“ (rozsudok ESLP, 15. februára 2001, Dahlab c. Švajčiarsko, CE:ECHR:2001:0215DEC004239398).

- 36 V tejto súvislosti treba dodať, že v spise predloženom Súdnemu dvoru sa netvrdí, že by S.C.R.L. neuplatňovala pracovný poriadok dotknutý vo veci samej všeobecným a nediskriminačným spôsobom alebo že by sa so žalobkyňou vo veci samej zaobchádzalo inak ako s akýmkoľvek iným pracovníkom, ktorý prejavoval svoje náboženstvo alebo náboženské či filozofické presvedčenie viditeľným nosením symbolov, oblečenia alebo akýmkoľvek iným spôsobom.
- 37 Z ustálenej judikatúry Súdneho dvora tiež vyplýva, že také vnútorné pravidlo, o aké ide vo veci samej, môže zavádzať rozdielne zaobchádzanie nepriamo založené na náboženstve alebo na presvedčení v zmysle článku 2 ods. 2 písm. b) smernice 2000/78, ak sa preukáže, čo musí overiť vnútroštátny súd, že zdanlivo neutrálna povinnosť, ktorú obsahuje, v skutočnosti vedie k osobitnému znevýhodneniu osôb vyznávajúcich určité náboženstvo alebo presvedčenie (rozsudky zo 14. marca 2017, G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, bod 34, a z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 59).
- 38 V súlade s článkom 2 ods. 2 písm. b) bodom i) smernice 2000/78 však takéto rozdielne zaobchádzanie nevytvára nepriamu diskrimináciu v zmysle článku 2 ods. 2 písm. b) tejto smernice, ak bolo objektívne odôvodnené oprávneným cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa boli primerané a nevyhnutné.
- 39 Pokiaľ ide o podmienku týkajúcu sa existencie oprávneného cieľa, treba uviesť, že vôľu zamestnávateľa prejavovať vo vzťahu s verejnými, ako aj súkromnými klientmi, prístup politickej, filozofickej alebo náboženskej neutrality možno považovať za legitímnu. Snaha zamestnávateľa vytvoriť obraz neutrality vo vzťahu ku klientom sa totiž vzťahuje na slobodu podnikania uznanú v článku 16 Charty a v zásade má legitímnu povahu, najmä ak sú v sledovaní tohto cieľa zamestnávateľom dotknutí iba pracovníci, u ktorých sa predpokladá kontakt s klientmi zamestnávateľa (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 63).
- 40 Súdny dvor však zároveň spresnil, že samotná vôľa zamestnávateľa viesť politiku neutrality, aj keď sama osebe predstavuje legitímny cieľ, nestačí na objektívne odôvodnenie rozdielneho zaobchádzania nepriamo založeného na náboženstve alebo viere, keďže objektívna povaha takéhoto odôvodnenia môže byť identifikovaná iba v prípade skutočnej potreby tohto zamestnávateľa, ktorú musí preukázať (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 64).
- 41 Tento výklad je inšpirovaný snahou v zásade podporiť toleranciu a rešpekt, ako aj akceptáciu väčšieho stupňa rozmanitosti a zabrániť zneužívaniu zavedenia politiky neutrality v rámci podniku na úkor pracovníkov dodržiavajúcich náboženské predpisy, ktoré od nich vyžadujú nosenie určitého oblečenia.
- 42 Vzhľadom na vyššie uvedené treba na tretiu otázku odpovedať tak, že článok 2 ods. 2 písm. a) smernice 2000/78 sa má vykladať v tom zmysle, že ustanovenie pracovného poriadku podniku, ktoré zakazuje pracovníkom slovami, oblečením alebo akýmkoľvek iným spôsobom vyjadrovať akékoľvek svoje náboženské alebo filozofické presvedčenie, nepredstavuje vo vzťahu

k pracovníkom, ktorí majú v úmysle uplatňovať svoju slobodu náboženského vyznania a svedomia viditeľným nosením symbolu alebo odevu s náboženskou konotáciou, priamu diskrimináciu „na základe náboženstva alebo viery“ v zmysle tejto smernice, ak je toto ustanovenie uplatňované všeobecným a nediferencovaným spôsobom.

O druhej otázke

- 43 Svojou druhou otázkou sa vnútroštátny súd v podstate pýta, či sa má článok 1 smernice 2000/78 vykladať v tom zmysle, že bráni tomu, aby sa vnútroštátne ustanovenia, ktorých cieľom je zabezpečiť prebratie tejto smernice do vnútroštátneho práva a ktoré sa vykladajú v tom zmysle, že náboženské, filozofické a politické presvedčenie predstavuje tri odlišné dôvody diskriminácie, mohli zohľadniť ako „ustanovenia, ktoré sú pre ochranu zásady rovnakého zaobchádzania výhodnejšie než ustanovenia tejto smernice“ v zmysle článku 8 ods. 1 tejto smernice.
- 44 S cieľom odpovedať na túto otázku treba na jednej strane pripomenúť, že ako vyplýva z bodu 28 tohto rozsudku, ochrana proti diskriminácii zaručená smernicou 2000/78 sa vzťahuje len na dôvody, ktoré sú taxatívne uvedené v článku 1 tejto smernice, takže uvedená smernica sa nevzťahuje na politické presvedčenie uvedené v uvedenej otázke.
- 45 Na druhej strane, ako vyplýva z odpovede na prvú otázku, výraz „náboženstvo alebo viera“ uvedený v článku 1 smernice 2000/78 sa má vykladať tak, že predstavuje ten istý a jediný dôvod diskriminácie vzťahujúci sa tak na náboženské presvedčenie, ako aj na filozofické alebo duchovné presvedčenie.
- 46 Po tomto spresnení z návrhu na začatie prejudiciálneho konania vyplýva, že cieľom druhej otázky položenej vnútroštátnym súdom je v podstate objasniť mieru voľnej úvahy, ktorú majú členské štáty na prijatie alebo zachovanie ustanovení priaznivejších pre ochranu zásady rovnosti zaobchádzania, než sú ustanovenia stanovené v smernici 2000/78 v zmysle článku 8 ods. 1 tejto smernice.
- 47 Pokiaľ ide o výklad článku 8 ods. 1 uvedenej smernice, Súdny dvor rozhodol, že vnútroštátne ustanovenia ústavnej povahy, ktoré chránia slobodu náboženského vyznania, možno zohľadniť ako výhodnejšie ustanovenia v zmysle tejto smernice v rámci skúmania primeranosti rozdielneho zaobchádzania nepriamo založeného na náboženstve alebo viere (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 90).
- 48 V súvislosti s týmto záverom Súdny dvor pripomenul, že smernica 2000/78 stanovuje všeobecný rámec pre rovnosť zaobchádzania v zamestnaní a povolani, ktorý ponecháva členským štátom priestor na voľnú úvahu, najmä pokiaľ ide o zosúladienie rôznych dotknutých práv a záujmov, vzhľadom na rôznosť ich prístupov, pokiaľ ide o postavenie, aké má v ich vnútroštátnom systéme náboženstvo alebo viera. Miera voľnej úvahy takto priznaná členským štátom v prípade neexistencie konsenzu na úrovni Únie však musí ísť ruka v ruke s kontrolou, ktorá prináleží súdu Únie, a spočíva najmä v preskúmaní, či sú opatrenia prijaté na vnútroštátnej úrovni v zásade odôvodnené a či sú primerané (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 86, ako aj citovaná judikatúra).
- 49 Súdny dvor dodal, že takto vytvorený rámec ukazuje, že v smernici 2000/78 samotný normotvorca Únie nepristúpil k nevyhnutnému zosúladieniu medzi slobodou myslenia, viery a náboženstva a legitímnymi cieľmi, na ktoré sa možno odvolávať na odôvodnenie rozdielneho zaobchádzania

- v zmysle článku 2 ods. 2 písm. b) bodu i) tejto smernice, ale ponechal úlohu tohto zosúladenia členským štátom a ich súdom (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 87, ako aj citovaná judikatúra).
- 50 Súdny dvor dospel k záveru, že smernica 2000/78 umožňuje zohľadniť kontext vlastný každému členskému štátu a priznať každému z nich určitú mieru voľnej úvahy v rámci nevyhnutného zosúladenia rôznych dotknutých práv a záujmov s cieľom zabezpečiť spravodlivú rovnováhu medzi nimi (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 88).
- 51 V tejto súvislosti Súdny dvor rozhodol, že pri skúmaní nevyhnutnosti zákazu podobného zákazu, o aký ide vo veci samej, prináleží vnútroštátnym súdom, aby vzhľadom na všetky skutočnosti v predmetnom spise zohľadnili existujúce záujmy a zúžili obmedzenia „dotknutých slobôd na nevyhnutné minimum“ (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 83, ako aj citovaná judikatúra).
- 52 Z tejto judikatúry teda vyplýva, že článok 8 ods. 1 smernice 2000/78 nebráni tomu, aby vnútroštátny súd priznal v rámci zváženia rôznych záujmov väčšiu dôležitosť záujmom náboženstva alebo presvedčenia, než sú záujmy vyplývajúce najmä zo slobody podnikania, pokiaľ to vyplýva z jeho vnútroštátneho práva. V takom prípade teda slobode svedomia a náboženského vyznania môže byť priznaná širšia ochrana ako iným slobodám, akou je sloboda podnikania priznaná článkom 16 Charty, pričom táto ochrana má svoj účinok vo fáze posudzovania existencie odôvodnenia nepriamej diskriminácie v zmysle judikatúry uvedenej v bode 39 tohto rozsudku.
- 53 Treba konštatovať, že to nie je prípad vnútroštátnych ustanovení posudzovaných v prejednávanej veci. Podľa vysvetlení poskytnutých vnútroštátnym súdom totiž tieto ustanovenia majú za následok, že sa s „náboženstvom“ a „presvedčením“ zaobchádza ako s odlišnými dôvodmi diskriminácie.
- 54 Priestor na voľnú úvahu poskytnutý členským štátom však nemôže ísť tak ďaleko, aby im alebo ich vnútroštátnym súdom umožnil rozdeliť jeden z dôvodov diskriminácie taxatívne uvedených v článku 1 smernice 2000/78 na viacero dôvodov, inak by sa spochybnil význam, kontext a účel tohto dôvodu a narušila by sa užitočnosť všeobecného rámca pre rovnosť zaobchádzania v zamestnaní a povolanií stanoveného touto smernicou.
- 55 Vzhľadom na to, že dôvod diskriminácie, ktorý predstavuje „náboženstvo alebo viera“, sa vzťahuje na všetkých pracovníkov rovnakým spôsobom, segmentovaný prístup k tomuto dôvodu v závislosti od cieľa sledovaného príslušným pravidlom by mal za následok vytvorenie podskupín pracovníkov, čím by sa narušil všeobecný rámec pre rovnosť zaobchádzania v zamestnaní a povolanií zavedený smernicou 2000/78.
- 56 Tento výklad nie je spochybnený tvrdením, že by v prípade potreby mohol viesť k zníženiu úrovne ochrany pred diskrimináciou na základe náboženstva alebo náboženského presvedčenia, keďže v takom prípade, o aký ide vo veci samej, sa zdá, že vnútroštátnym súdom nič nebráni vykladať príslušné vnútroštátne ustanovenia tak, že v rámci vyvažovania rozdielnych záujmov medzi pracovníkom a jeho zamestnávateľom požívajú filozofické a duchovné presvedčenia rovnakú úroveň ochrany ako náboženstvo alebo náboženské presvedčenie.

- 57 Napokon, pokiaľ ide konkrétne o tvrdenie predložené vnútroštátnym súdom, že existencia jediného kritéria zahŕňajúceho náboženské a filozofické presvedčenie by mala za následok zníženie úrovne ochrany pred priamou diskrimináciou z týchto dôvodov, keďže by bránila porovnávaniu pracovníkov s náboženským presvedčením a pracovníkov s filozofickým presvedčením, treba spresniť nasledujúce.
- 58 Na jednej strane, ako uviedol tento súd, problematika takejto porovnateľnosti je relevantná len na účely posúdenia existencie priamej diskriminácie. Existencia priamej diskriminácie je však za takých okolností, o aké ide vo veci samej, vylúčená, ako bolo pripomenuté v bode 33 tohto rozsudku.
- 59 Na druhej strane Súdny dvor už mal v každom prípade príležitosť spresniť, že zákaz diskriminácie stanovený smernicou 2000/78 nie je obmedzený len na rozdiely v zaobchádzaní medzi osobami, ktoré vyznávajú určité náboženstvo alebo presvedčenie, a osobami, ktoré nevyznávajú určité náboženstvo alebo presvedčenie (pozri v tomto zmysle rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 49). Inými slovami existencia jediného kritéria, ktoré zahŕňa náboženstvo a presvedčenie, nebráni porovnávaniu medzi pracovníkmi s náboženským presvedčením a pracovníkmi s iným presvedčením alebo medzi pracovníkmi s rôznym náboženským presvedčením.
- 60 Okrem toho cieľ sledovaný smernicou 2000/78 svedčí v prospech výkladu článku 2 ods. 1 a 2 tejto smernice v tom zmysle, že neobmedzuje okruh osôb, vo vzťahu ku ktorým možno vykonať porovnanie na účely identifikácie „diskriminácie na základe náboženstva alebo viery“ v zmysle uvedenej smernice, na osoby, ktoré nevyznávajú určité náboženstvo alebo presvedčenie (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 50).
- 61 Cieľom smernice 2000/78 je, pokiaľ ide o zamestnanie a povolanie, bojovať proti všetkým formám diskriminácie založenej na náboženstve alebo viere (pozri analogicky rozsudok z 26. januára 2021, Szpital Kliniczny im. dra J. Babińskiego Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Krakowie, C-16/19, EU:C:2021:64, bod 34), pričom sa vychádza z toho, že diskrimináciu „na základe“ náboženstva alebo viery v zmysle tejto smernice možno konštatovať len vtedy, ak je menej priaznivé zaobchádzanie alebo predmetné osobitné znevýhodnenie spôsobené náboženstvom alebo vierou (rozsudok z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel, C-804/18 a C-341/19, EU:C:2021:594, bod 49).
- 62 Vzhľadom na vyššie uvedené treba na druhú otázku odpovedať tak, že článok 1 smernice 2000/78 sa má vykladať v tom zmysle, že bráni tomu, aby sa vnútroštátne ustanovenia, ktorých cieľom je zabezpečiť prebratie tejto smernice do vnútroštátneho práva a ktoré sa vykladajú v tom zmysle, že náboženské presvedčenie a filozofické presvedčenie predstavujú dva odlišné dôvody diskriminácie, mohli zohľadniť ako „ustanovenia, ktoré sú pre ochranu zásady rovnakého zaobchádzania výhodnejšie než ustanovenia [uvedenej smernice]“ v zmysle článku 8 ods. 1 tejto smernice.

O trovách

- 63 Vzhľadom na to, že konanie pred Súdny dvorom má vo vzťahu k účastníkom konania vo veci samej incidenčný charakter a bolo začaté v súvislosti s prekážkou postupu v konaní pred vnútroštátnym súdom, o trovách konania rozhodne tento vnútroštátny súd. Iné trovy konania, ktoré vznikli v súvislosti s predložením pripomienok Súdnemu dvoru a nie sú trovami uvedených účastníkov konania, nemôžu byť nahradené.

Z týchto dôvodov Súdny dvor (druhá komora) rozhodol takto:

- 1. Článok 1 smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani, sa má vykladať v tom zmysle, že pojmy „náboženstvo alebo viera“, ktoré sú v ňom uvedené, predstavujú ten istý a jediný dôvod diskriminácie vzťahujúci sa tak na náboženské presvedčenie, ako aj na filozofické alebo duchovné presvedčenie.**
- 2. Článok 2 ods. 2 písm. a) smernice 2000/78 sa má vykladať v tom zmysle, že ustanovenie pracovného poriadku podniku, ktoré zakazuje pracovníkom slovami, oblečením alebo akýmkoľvek iným spôsobom vyjadrovať akékoľvek svoje náboženské alebo filozofické presvedčenie, nepredstavuje vo vzťahu k pracovníkom, ktorí majú v úmysle uplatňovať svoju slobodu náboženského vyznania a svedomia viditeľným nosením symbolu alebo odevu s náboženskou konotáciou, priamu diskrimináciu „na základe náboženstva alebo viery“ v zmysle tejto smernice, ak je toto ustanovenie uplatňované všeobecným a nediferencovaným spôsobom.**
- 3. Článok 1 smernice 2000/78 sa má vykladať v tom zmysle, že bráni tomu, aby sa vnútroštátne ustanovenia, ktorých cieľom je zabezpečiť prebratie tejto smernice do vnútroštátneho práva a ktoré sa vykladajú v tom zmysle, že náboženské presvedčenie a filozofické presvedčenie predstavujú dva odlišné dôvody diskriminácie, mohli zohľadniť ako „ustanovenia, ktoré sú pre ochranu zásady rovnakého zaobchádzania výhodnejšie než ustanovenia [uvedenej smernice]“ v zmysle článku 8 ods. 1 tejto smernice.**

Podpisy